

ISMERETEK ÉS ATTITÚDOK A NYELVCSERE UTÁN – KÜLÖNBÖZŐ GENERÁCIÓK VÉLEKEDÉSEI PÉTERIBEN

Havasi Zsuzsanna
ELTE Eötvös József Collegium
ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti,
Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék

1 Bevezetés

A nyelvcsere átélte Pest megyei Péteriben napjainkban már csak a legidősebbek képesek szlovák nyelvű kommunikációra, a felszívódott helyi szlovák nyelvjárás hatása azonban megmutatkozik más korcsoportok nyelvhasználatán is (Havasi 2016). Kutatásom egyrészt a lexikai maradványjelenségre irányul, amely a felszívódó nyelv nyoma a közösség új nyelvében (Lanstyák 2004: 25, 2015: 148). Másrészt Péteri helyzetéből adódóan, hiszen a nyelvcsere már lényegében lezajlott, a vizsgálódásom arra irányul, hogy a fiatalokhoz hogyan és milyen mértékben jutottak el a Péteri szlovákságával kapcsolatos információk.

A vizsgálat módszere családokban végzett csoportos szociolingvisztikai interjú szlovák kölcsönkifejezésekből álló szókincstesztrel, utóbbi eredményeinek részletes ismertetésére terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség.¹ Az interjú kérdéssorának összeállításához Borbély Anna kérdőívét használtam fel (2001: 282–293) a kérdéseket Péteri előrehaladottabb nyelvcsere-stádiumának megfelelően módosítva és a múltbeli kétnyelvűségről alkotott narratívákra fókuszálva.

Feltételeztem, hogy a Péterihez kötődő információk, valamint a maradványjelenség útja családon belüli, így a vizsgált családok kiválasztásánál azt vettem figyelembe, hogy a legidősebb vizsgált generáció kötődjön

1 Egy szót maradványként megjelenő szlovák kölcsönkifejezésnek tekintettem, ha az előzetes vizsgálat során több adatközlő is használta és/vagy magyarázat nélkül szerepelt (vö. Péntek 2015: 108–110).

Péterihez, azonban a helyi viszonyokat is tükrözendő nem törekedtem arra, hogy csak olyan családokat vonjak a vizsgálatba, ahol a legfiatalabbak is a településen élnek.

2 Első család

Az első vizsgált nagycsaládban 6 fővel készítettem interjút, ez 3 generációt ölel fel. Fiatal adatközlőim 13 és 15 éves férfiak, 43 éves édesanyjukkal együtt vettek részt az interjún. 49 éves nagynénjüket külön kérdeztem. Nagyszüleik, 74 éves férfi és 68 éves nő adatközlőim egy interjún szerepelnek.

A péteri szlovákság történetét illetően az idők és a középkorúak ismeretük forrásaként felmenőiket említik. A család mint információforrás a fiatalok esetében viszont nem tölti be funkcióját. 13 éves adatközlőm megemlíti ugyan, hogy „apu mondta, hogy az [Péteri] tót falu”, de a szókinccstesztben a *tót* szót nem tudja definiálni. A másik fiatal válaszadó egy kortársától értesült a származástörténetéről. A beszélgetés során édesanyja állítása után („hát persze, hát Szlovákiából hét család települt le, úgyhogy ezt ők [fiatal adatközlőim] is tudják”) ki is emeli az információ forrását: „igen, de én ezt itthon nem hallottam, csak a suliba, az egyik péteri gyerektől”. A két legidősebb és 49 éves nő adatközlőm szerint a szlovák nyelv ismerete ma már azért is szükségtelen, mert a szlovákul tudókkal a családi kapcsolatokat nem ápolják. Ezzel ellentétben, ahogy a családban a fiatalabbak felé haladva a nyelvi tudás gyengül vagy megszűnik, adatközlőim – elsősorban az érvényesülés szempontjából – értékesnek tartják a szlovák tudást. A jelenséggel párhuzamba állítható Bartha Csilla egy, a kétnyelvűség megítélését felmérő kutatása, amely szerint a személyes tapasztalattal rendelkezők azok, akik ettől eltérő, gyakran ambivalens álláspontot képviselnek a nem kétnyelvűek idealizált álláspontjától eltérve (Bartha 1999: 32).

Hasonló jelenség rajzolódott ki az attitűdöt vizsgáló részben. A család legidősebb tagjai, akiknek legtöbb tapasztalatuk volt a helyi szlovák nyelvjárással, a fiatalabbakkal ellentétben negatívan ítélték meg mind a standard, mind a nyelvszigeti szlovákokat, nemcsak használati értékére, de esztétikumára nézve is. Ez összefüggésbe hozható a Göncz Lajos által leírt jelenséggel, a kisebbségi nyelv társadalmi hatásokra történő letiltódásával

(2015: 65–66). Az eset háttérében az áll, hogy a kisebbségi csoport első nyelve nem eszköze a társadalmi érvényesülésnek; egy már általam említett esetben például iskolai büntetést von maga után használata, ami negatív színezetűvé teszi az egyén számára magát a kisebbségi nyelvet is (Göncz 2015: 65). Az idősebbekkel ellentétben a család fiatalabb tagjai nem tapasztalhatták a nyelvszigeti szlovák használatának negatív következményeit.

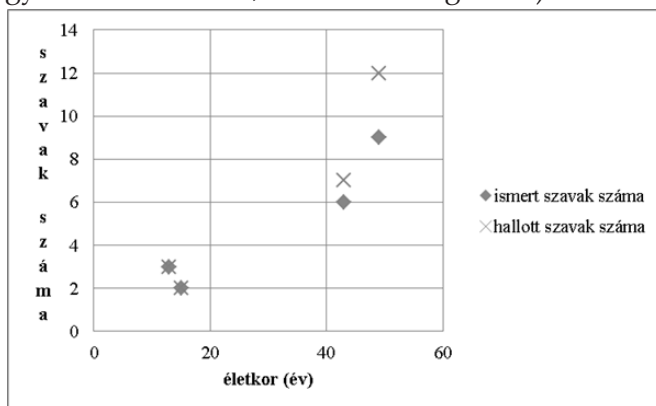
Szintén életkori elkülönülést mutat a standard és a nyelvszigeti szlovák megkülönböztetése. Két legidősebb adatközlőm külön kitér erre, kijavít, mikor kérdésemben a *szlovák* kifejezést használom: „tót nyelv meg szlovák nyelv, az kettő”. Ez az elkülönítés megfogalmazódik még idősebb középkorú adatközlőm esetében is, aki többször járt Szlovákiában, illetve kétnyelvű asszonyok között is több időt töltött hűgánál: „itt Péterin szlovákok nincsenek is, csak tótok”. Ellenben 43 éves adatközlőm nem lát különbséget a nyelvváltozatok között, feltehetően azért, mert csupán gyermekkorában járt Szlovákiában, a helyi nyelvjárást is kevésbé ismeri, így nem találkozott nagymértékben eltérő változatokkal. A legfiatalabbaknak sincs tudásuk a standard és nyelvjárási szlovák elkülönüléséről, hiszen ők egyik változattal sem találkoztak.

Idősebb adatközlőim értelmezésében a tót népcsoport magyar nemzetiségű, a nyelvszigeti szlovák ismeretével: „mindenki magyar volt, csak ez a tót nyelv még annyira élt”, „És akkor rámondta, hogy szlovák, pedig nem igazi szlovák volt, hanem tót volt.” A családban idősebb középkorú adatközlőm véleménye is hasonló. Egyrészt elutasítja, hogy szlovák lenne („Én is mondhatnám, hogy szlovák vagyok, me’ ugye apu által is, anyu által is, nagyszülők által, de mégse vagyok szlovák.”), másrészt tót identitását vállalja („Hogy hát én tót vagyok, meg úgy is szokták mondani, hogy fajtiszta tót vagy”). Fiatalabb középkorú adatközlőm pedig a *tót* szó magyarázatánál így fordul gyermekeihez: „mi vagyunk a tótok”.

Ami a kölcsönszavakat illeti, az idősek alábecsülik nemcsak a fiatalabbak ismeretét, de a saját beszédükben előforduló kölcsönszavak számát is; a két megállapítás között részben összefüggés húzódik. Ezt jól illusztrálja idős női adatközlőm véleménye, aki a kölcsönkifejezések használatát *elszólásnak* minősíti:

Mondjuk olyanokat, hogy miscsicska [‘zománczott tál’]... Nem értik. A K. [középkorú lány] se, nem hiszem. [...] már úgy konkrétan ezeket a kifejezéseket nem használtuk. [...] Na majd megkérdezed tőlük..., hogy mi az, mit fognak [nevet], mit fognak rá mondani, nem szólunk neki semmit; majd fogja mondani, hogy: tessék? Mi?

Az idősek által jószókkal ellentétben azonban nemcsak a középkorúak, akiknek ez teljesen természetes volt, de a legfiatalabbak is ismerték a példaként hozott kölcsönkifejezést, sőt, emlékeztek is, hogy a közelmúltban hallották nagyszüleiktől („azon röhögtünk a mamával [...] papának mondta, hogy hol a miscsicska, azt azon röhögtünk”).

1. ábra: A szlovakizmusok ismerete az életkor függvényében – az első család fiatal és középkorú tagjai²

3 Második család

A második vizsgált családba két fő tartozik, egy interjún szerepelnek. Középkorú adatközlő 35 éves, Péteriben él, édesanyja 63 éves és anyai ágon péteri származású. Középkorú adatközlő édesapjának családja a lakosságcsereével került a faluba.

- 2 A szlovakizmus terminust szlovák kölcsönkifejezés jelentésében használok. A teszt 13 szlovakizmust tartalmazott, az ábrák adatai ehhez viszonyítandók. Ismert szavakként azokat tüntetem fel, amelyeket az adatközlők definiáltak. Emellett a hallott szavak kategóriája kiegészül az adatközlő által bár ismertnek mondott, de megfelelően meghatározni nem tudott szavakkal.

Az előző családban bemutatottakkal szemben ők nem tartják meghatározónak a szlovák kötődést, egyaránt visszautasítják, hogy tótok lennének. A kifejezést 35 éves interjúalanyom pejoratívnak érzi. Az *tót* és a *szlovák* elkülönítésének gondolata megjelenik ugyan az édesanya válaszában, de ő is elképzelhetetlennek tartja a *tótot* az identitás jelölésére. A középkorú válaszadó egyértelműen visszautasítja a szlovák identitást, amiben nagy szerepet játszik, hogy édesapja határon túli magyar területről származott:

Ömm, akár van alapja, hogy van-e a családnak kötődése, vagy nem, de hát ha lenne is, hogy... tényleg milyen időről beszélünk, hogy milyen időtávra visszamenőleg lenne az a kapcsolódás, vagy hogy... Tényleg, apukám mindig kikérte magának, hogy ő ugyan nem tótocska... hogy ő, hogy tényleg... És anyu meg azt mondja, hogy az ő déd... vagy nagymamája már az ötödik generációs volt az 1742-es telepítés óta, tehát akkor ő már milyen szinten lehetett tót vagy szlovák vagy bármi.

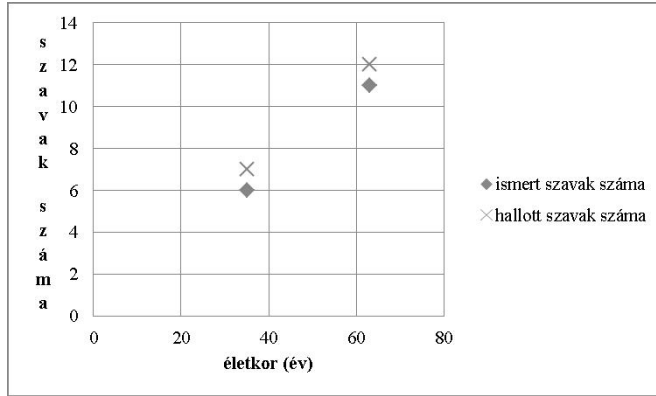
Másik fontos érve az asszimiláció és a nemzetiségi keveredés hatása a kisebbségi létben. Minthogy önmagukat teljes mértékben magyarnak tekintik, furcsállják, sőt nehezen elfogadhatónak tekintik, hogy 52-en vallották magukat szlováknak a faluból. Középkorú adatközlőm magyarázata ebben az esetben ugyanazokra a fő érvekre épül, mint amelyeket a *tót* identitás elutasítása is tartalmazott: a kisebbségi kötődés nagy időtávlatokban való megőrizhetetlenségére. Megjelenik továbbá a nyelv és a nemzetiség összekapcsolása („nem hiszem, hogy perfektül beszélne szlovákul sem”) mellett az állam és a nemzetiség összekötése („nem gondolom, hogy bárki most az utóbbi tíz-húsz-harminc-negyven évbe költözött volna Szlovákiából ide, és mint ilyen, már rég... magyar földön született, nevelkedett valami”). Ellenben a szlovákiai rokonokkal kapcsolatban az adatközlők hangsúlyozták, hogy az említett rokonok magyarok, csupán Szlovákiában élnek.

A beszélgetés kezdetekor idősebb interjúalanyom beszámolt a szlovák nyelvhez kötődő legintenzívebb tapasztalatáról, az idősök által elmondottak részletenkénti kikövetkeztetéséről. Később ezt említi középkorú adatközlőm is számára meghatározó, emlékezetes történetként, amelyet édesanyjától hallott: „Pont ugye, hogy anyu ezt felemlégeti, hogy a barát-

nőjével vissza-visszakérdezték a szavakat, és akko' megfejtették kisgyereksínyként, hát az nagyon tetszett, milyen jó nyelvgyakorlás!"

A szlovák nyelvhez való attitűd mindkét adatközlő részéről pozitív. Említik, hogy a nyelv ismerete előnyt jelenthet munkavállaláskor, főként, hogy szomszédos ország nyelvéről és szláv nyelvről van szó. Az általános gazdasági szemlélet mellett mindkettőjük saját élményekre is támaszkodik válaszában, amelyekben a szlovák bizonyos fokú ismerete előnnyel járt számukra. Idősebb adatközlőmet tudása iskolai előmenetelében segítette, a gimnáziumi orosztanulást jelentősen megkönnyítette számára: „Hát persze hogy hasznos, olyan szempontból hogy, én is hogy tudtam beszélni, én-nekem nem kellett oroszból tanulni például”. Középkorú interjúalanyom is – annak ellenére, hogy csupán néhány kifejezést sajátított el – munkája során hasznát látta ismereteinek. A nyelv esztétikumára vonatkozó kérdésre is mindketten igenlő választ adtak, kiemelném 35 éves adatközlőm választát, akinél ez esetben az általa eddig hangsúlyozottakkal szemben mégis megjelenik a nyelvhez való kötődés: „mivel gyermekkoromtól ismerős, nyilván azt gondolom, hogy szebb, mint mondjuk egy francia”. A helyi kódváltó beszédmodot az előző családdal ellentétben – ahol ez a fiatalabbakkal való kommunikációhoz szükséges eszközként értelmeződött – alacsonyabb rendűnek tartják: „azt hiszik, hogy hozzáteszik ezt a szlovák ragozást, és akkor már az... [nevet], az már jó...”, „apu is gúnyolódott ezzel, hogy ezek a szlovák öreglányok, fele magyar, fele tót, egyiket se tudja normálisan elmondani, valami efféléket mondott”.

A szlovakizmusokat tartalmazó idézeteket hallva kiemelik, hogy az egyszerűség és a jelentéstöbblet miatt érdemes ezeket használni („hát ez olyan, mint az olaszból a kapucsínó, nem azt mondd, hogy habos kávé, hanem kapucsínó, mert rövidebb és kifejezőbb). A családban él néhány kifejezés, idősebb adatközlőm a *kapuszníyk* 'káposztás bukta' szlovakizmus kapcsán megemlíti, hogy még Péterin kívül is használta a szót.

2. ábra: A szlovakizmusok ismerete az életkor függvényében – második család

4 Harmadik család – két generáció

A harmadik vizsgált családban három fővel készítettem interjút. Legfiatalabb adatközlőm 32 éves férfi, nem élt Péterin, de gyermekkorában hétvégeket, a nyarak egy részét a faluban töltötte nagyszüleivel. Édesanyja 62 éves, nagybátyja pedig 56 éves, mindketten visszaköltöztek Péterire, jelenleg helyi lakosok. Felvidéki magyar édesanyjuk a lakosságcsere után került Péteribe, míg szlovák származású édesapjuk családja generációk óta Péteriben élt. A család tehát nemcsak életkori megoszlásban hasonlít az előzőleg bemutatottra, hanem a lakosságcserével a faluba került családtag meglétében is.

A személyes kötődés miatt, amint már az előző esetben is láttuk, itt is meghatározta az interjú során elmondottakat a lakosságcsere kérdésköre. Fiatal interjúalanyom első reakciója, mikor a helyi nemzetiségekről kérdezem, a Felvidékről Péteribe kerültek említése („Szlovákiai magyar... hát nem tudom, hogy ez a nemzetiségbe mit jelent. Tehát mindenki magyar nemzetiségű, csak hogy szlovákiai eredetű [...] Hát akik a háború alatt jöttek át.”), emellett a *tót* szó jelentését is a szlovákiai magyarokhoz társítja. Feltételezhető, hogy mivel nincs erős péteri kötődése, nem jutottak el hozzá az információk a helyi szlovákságról és annak eredetéről. 32 éves adatközlőmmel ellentétben édesanyja és nagybátyja is utal a 18. századi

betelepítésre, de nincs olyan pontos tudásuk, mint az előző esetben láttuk. Míg a második bemutatott család egy olyan helytörténeti narratívát hozott létre, amelyben a 18. századi betelepítés és a lakosságcsere megegyező fontosságú volt, jelen családnál a lakosságcsere lesz elsődleges, a betelepítés csupán utalásszinten jelenik meg az elmondottakban, és csak az idősebb interjúalanyoknál.

A tót és a szlovák nemzetiséget a beszélgetés során nem különböztetik meg élesen, inkább szinonimaként használják, a két szót érintő direkt kérdésre azonban olyan választ adnak az idősebb adatközlők, amelyből kiderül, hogy nemzetiségként is, illetve nyelvként is különbözőnek gondolják a kettőt, bár a férfi interjúalany véleménye az utóbbi területet illetően ingadozik („hát én nem, én biztos nem látok különbséget, ugyanúgy, mer’ a hangzásba vagy a hanglejtésbe szerintem ugyanaz, ugyanúgy használják a szavakat”, de később: „nem tudom, hogy mennyire keveredett [...] a tót az, ahogy így elmentek tájegységként, ugyanaz maradt”).

Az attitűdre vonatkozó kérdéseknél mindhárom adatközlő negatívan nyilatkozik a szlovák esztétikumáról. Fiatal válaszadóm a hasznossággal kapcsolatban szkeptikus. Az általa elmondottakhoz érvként a nyelvtudás tovább nem adásának tényét is hozza, úgy véli, az előző generációk sem tarthatták hasznosnak, megőrzésre érdemesnek a szlovákot, így fordulhatott elő a kétnyelvűség feladása: „Gyakorlatilag egy szó se ragadt rám, pedig hallottam szlovákul beszélni nagyapámat, mellettem is, de nem... Tehát ő nem gondolta azt, hogy ezt tovább kell adni egy következő generációnak [...] Úgy éreztem, hogy nem tanított rá.”

„Há hasznos lenne, véleményem szerint, ha az ember jobban odafigyelt volna, én sajnálom, én speciel, hogy tényleg nem többet tanultunk az öregektől, mer’ hasznos, abszolút, akármilyen szláv népek közé kerülsz, utazol, vagy megyünk, teljesen jó.” – vélekedik a szlovák nyelv hasznosságáról 56 éves férfi interjúalanyom. Válaszában a szláv nyelvet beszélők közötti, szélesebb körű boldogulás eleme. Uhrin Erzsébet tanulmánya szerint a tótkomlóiak tapasztalták, hogy szláv nyelvterületen meg tudják értetni magukat, így a szlovákot a magyarnál jóval hasznosabbnak érzik a világban való boldogulásra (2007: 74). Megfigyelhető, hogy a kódváltó beszéd

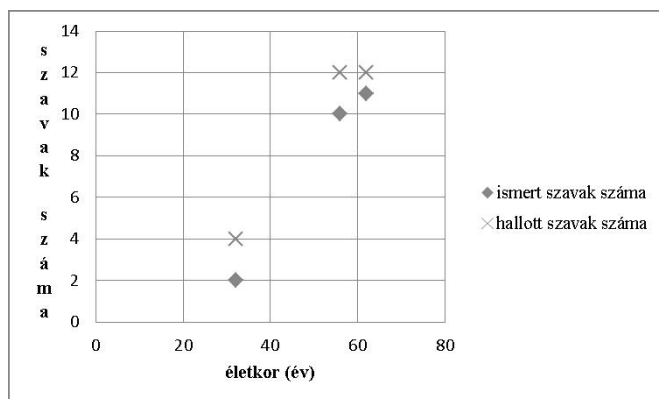
presztízse az előző, hasonló életkori eloszlású család véleményével megegyezően alacsony a két idősebb adatközlő szemében, a női interjúalany kiemeli, hogy nem tartja használhatónak „a fele magyaros” nyelvváltozatot. A negatív viszonyulást mutatja az idősebb férfi adatközlő értékelése is:

nem tanultak meg rendesen tótul vagy szlovákul, Igen, hát ezt ismerjük, ezt mondtam, tádem domo fél nyolcas busz [megyek haza a fél nyolcas busszal], mert nem tudott annyira tótul, hogy a felét tudta, a felét meg kiegészítette magyarul. Tehát ez megint csak a tudatlanságra vezethető vissza, nem tudta normálisan a nyelvet.

A fiatal adatközlő az előzőekben felvázolt negatív viszonyulásokkal szemben a kódváltó beszédet a péteri beszélőközösséggel való kapcsolat vállalásaként értelmezi. Egyrészt a kölcsönszavak gyakori használatát a helyi gyökerek hangsúlyozásának tekinti, amellyel fölényes helyzetét jeleníti meg a beszélő, aki ezeket alkalmazza:

az hogy ők egy kommunába tartoznak, azt jelenti az, hogy ők mindenféle szavakat bele tudnak tolni a... a beszédükbe, és azt... hogyha a másik fél nem tudja fölvenni, akkor az... kisebbrendű hozzájuk képest; A nagyfater az szerette ezt játszani, igen, az nagyon szerette ezt csinálni. [...] látszott ez... ez benne volt... tehát hogy éreztette azt, hogy ő idevaló, a másik meg nem.

A szlovakizmusok ismeretét az idősebb adatközlők önmagukra nézve természetesnek tartják, hiszen ezeket a mindennapok során sajátították el, mert az ételek és gyakori használatban lévő tárgyak neve szlovákul hangzott el a család idősebb tagjaitól. Azonban visszautasítják, hogy ők maguk manapság is használnák a kifejezéseket, arra hivatkoznak, hogy beszédpartnereik többségében alkalmatlanok ezek megértésére, így értelmetlen lenne a kölcsönszavak alkalmazása: „De itt... itthon nem használjuk, [62 éves nő: Nincs kivel.] én mondom a K.-nek [nem péteri származású élettársának], hogy főzzél ki tésztát [a rezanca helyett], hát kinek mondjam, neki nem mondom”. Míg az előző család adatközlője használta pesti kollegáival beszélgetve is a szlovakizmust, és csak az így történő kommunikáció sikertelensége után magyarázta meg a kölcsönkifejezést, itt a maradvány használata a közösség idősebb tagjain kívül mással fel sem merül.

3. ábra: A szlovakizmusok ismerete az életkor függvényében – harmadik család

5 Negyedik család – három generáció

A negyedik vizsgált családban négy fővel készítettem interjút, akik három generációba tartoznak. Fiatal adatközlőim 11 és 17 éves férfiak, 47 éves édesanyjukkal és az anyát felnevelő 67 éves nagynénivel szerepelnek egy beszélgetésben. A fiatal adatközlők és a középkorú adatközlő jelenleg csupán tanítási szünetek alkalmával látogatnak Péteribe. Domináns volt ebben a családban az adatközlők egymásra reagálásra, azonban az anya irányító attitűdje miatt a fiatal adatközlők kisebb szerephez jutottak, sikertelen kísérleteket tettek a szóátvételtre.

A helytörténeti ismeretek átadása ennek a családnak az esetében családon belüli, középpontjában az édesanya áll (11 éves adatközlő: „Hát, csz, már nagyon kicsi korom óta tudom, mert hát, csz..., anya sokat mesélt Péteriről”). Legpontosabb ismeretei az anyának vannak, egy esetben az ő tudására támaszkodik az idős adatközlő is. Az első családnál látottakkal ellentétben a fiatal adatközlők tisztában vannak családjuk szlovák kötődésével, ez már az interjú megkezdése előtt kiderült, az adatközlők felelevenítettek egy történetet. A 11 éves interjúalanyom kijelentette az osztályában, hogy ő „nagyreszt szlovák”. A *szlovák* és a *tót* megkülönböztetésének kérdése már kirajzolódik ennél a csomópontnál. Az anya ugyanis úgy hoz létre függő beszédet, hogy alkalmazza saját fogalmi megkülönböztetését,

majd azt korrigálja a ténylegesen elhangzott *szlovák* szóra: „Úgyhogy akkor hangzott el az az ominózus mondat, hogy én nagyrészt tót vagyok, vagy nagyrészt szlovák vagyok.” A 11 éves adatközlő számára nem jelentkezik különbség a két kifejezés között: „[interjúztató: Hogy volt, vagy melyiket mondtad?] Miben? [interjúztató: Tótot vagy szlovákot mondtál?] Szlovák. Majdnem ugyanaz.” Megfigyelhető, hogy az idős adatközlő enyhébben, a magyartanár édesanya határozottabban próbálja az általuk (az első családban is látott módon) alkalmazott *szlovák* – *tót* elkülönítést hangsúlyozni a fiatalok számára. Ez a következő részletben jelenik meg, az idős adatközlő megszólalásába ékeltem a fiatal és középkorú adatközlők megnyilatkozásait:

[11 éves adatközlő: meg szlovákok] Hát, nem mondanám már szlováknak, mer az, az, az úgy nem igaz... [47 éves adatközlő: hát a szlovák az a, azt nevezzük szlováknak, aki Szlovákiában él és azt a fejlődő nyelvet beszéli, az élő nyelvet. Tót az, aki elszigetelődött..., másik nemzetben elszigetelődött nyelvet beszél, ami nem fejlődött tovább úgy, mint az élő szlovák nyelv, hanem egy ilyen kis zárt... régi hagyományőrző nyelv].

A 17 éves férfi adatközlő a harmadik család fiatal férfi adatközlőjével megegyező módon a *tót* kifejezést mint felvidéki magyart definiálja („Az számomra olyan magyarosabb. Tehát hogy... most nekem lássuk a tótok inkább... ezek a felvidéki magyarok”). Esetében is vállalt az identitás, nem csupán a kérdőív egy pontjához kapcsolódóan adott igenlő válasza jeleníti meg ezt, hanem egy diskurzusrészlettel illusztrálja az identitásvállalást: „egyszer egy jobb barátomnak [...] említettem, hogy így anyai ágon... ugye... tót vagyok, erre odébb húzódott egy métert a padon, és közölte, hogy fuj, mocskos szlovák, Felvidék nem Szlovákia”. Úgy tűnik, a nacionalista hatás torzítja és írja át a *tót* definícióját ebben az esetben, a harmadik család fiatal férfi adatközlőjéhez hasonlóan.

Ebben a családban tehát a legfiatalabbak számára is felmerült a szlovák és a tót identitás vállalása, ami egyedülálló, ráadásul a családi kutatásban szintén csak itt, mégpedig a már látott módon a 11 éves adatközlőnél fordul elő kifejezetten a *szlovák* használata az identitás megvallásában, fontos azonban, hogy a fiatal adatközlők esetében a szlovák illetve tót

identitás lényegében a származástudatot jelenti. A jelenség az anya kifejezetten hagyományőrző attitűdjével, a származástudat átörökítésének kísérletével magyarázható, amely az interjú alatt is végig megnyilvánult interakcióin keresztül és explicitté téve is („Én ezt mindig ilyen szinten életben tartottam, az anyai ági származásukat”). Az identitás megvallása a kisebbség anyanyelvének térvesztését ellensúlyozhatja (Borbély 2013: 116), elképzelhető, hogy a fiatal adatközlők egyetlen olyan eszközeként jelenik meg, amellyel az anya által átörökített és hangsúlyozott származástudatukat reprezentálhatják, hiszen más forma erre nem áll rendelkezésükre. A középkorú adatközlő nem érezte sikeresnek a szlováksághoz kapcsolódó ismeretek átadását, a 17 éves adatközlő *tót*-definíciójára felháborodottan reagált. A felvétel után hangot adott csalódottságának, és *falra hányt borsónak* minősítette az általa a témában elmondottakat.

A szlováktudás hasznosságáról a családtagok különféleképpen gondolkoznak. Az idősebbek egy általános, a kétnyelvűséggel kapcsolatos sztereotip attitűdöt fogalmaznak meg (47 éves adatközlő: „Ahány nyelvet beszélsz, annyi ember vagy. Persze, hogy hasznos.”; 67 éves adatközlő: „Amit tud az ember, az sose...”). A fiatalok közötti véleménykülönbség tükrözi az identitással kapcsolatban már felvázoltakat. A 17 éves nem tartja sem szép, sem hasznos nyelvnek a szlovákot, viszonyulása kifejezetten elutasító („Szlovákul semmiképp [nem tanulnék]. Inkább mutogatok.). Ezzel ellentétes pozícióba helyezkedik a legfiatalabb interjúalany, aki szépnek és hasznosnak minősíti a szlovákot, attitűdje kifejezetten pozitív („Én azért megtanulnék szlovákul. Még az angol mellé...”). Az idős interjúalanynál a nyelvi hasznosságának mérlegelésében a saját tapasztalat döntő, a harmadik családban már látott módon a szláv nyelvet beszélőkkel való kommunikációs sikerek hatnak ki a szlovák hasznosnak ítéelésére: „ha szlovákul megtanulsz, akkor má’... bizonyos fokig érted a szerbet, érted az orosz, tehát a szláv nyelveket má’ érted. Nem lehet eladni. Má’ az egy főr” (vö. UHRIN 2007: 74). Szintén megjelennek – a második család idősebb női adatközlőjénél látott módon – a kötelező orosztanuláshoz kapcsolódó sikerek is a szlovák pozitív megítélésében: „mindenki így hátrafordult és így nézett rám az egész osztály, hogy ez kiez, orosz, vagy mi van itt.” Az anya

esetében negatívabb viszonyulás tapasztalható. A hagyományőrző attitűd a nyelvátadásra nem vonatkozik, kizárólag a magyarság részének tekintett tót identitásra érvényes. A szlovákhhoz kapcsolódó negativitás a szlovákiai élmények hatására alakult ki, ahol a középkorú adatközlő azt élte meg, hogy őt magyarként elutasítják; a kérdést összetett identitása miatt különösen nehéznek tartja:

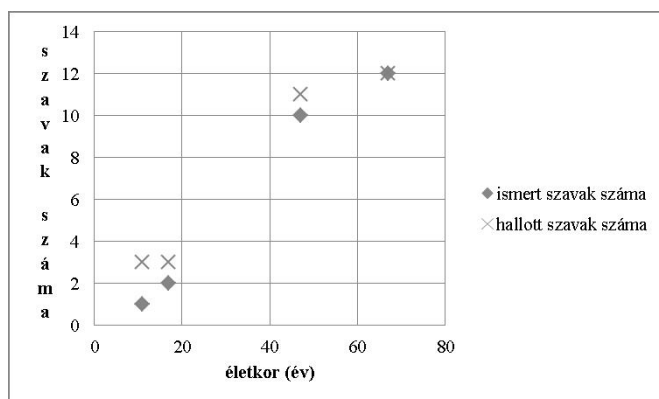
Annyira utálják a magyarokat, és ez olyan rossz érzés, tudod, aki onnan származol, és itt élsz, és... és semmilyen, tehát félig ilyen vagy, félig olyan vagy, és akkor se itt nem, se ott nem, szóval ez... kellemetlen. [...] Szóval... tehát... én inkább ezért nem tanultam meg [szlovákul] sose.

Az idősebb és a középkorú interjúalany számára valóban magától értetődő a kölcsönkifejezések használata, különösen így volt ez gyermekkorára visszagondolva. Leírása szerint a gyermekkorában megtapasztalt helyi nyelvjárásban jellemző volt a magyarban gyakran és automatikusan használt helyi szlovák kölcsönkifejezések megléte:

az iskolai menzán jöttem rá a gimnáziumban, amikor kértem, hogy én is kérek rezancát 'tésztát' a levesből, és akkor néztek rám, hogy mit kérsz, hát... nem tudod, tehát... Nekem nem vált szét az, hogy magyar meg tót, az teljesen ilyen egy nyelv volt.

Az anyára a szlovák kölcsönszavak nagyfokú ismerete jellemző, a fiatalabb adatközlők azonban alig ismernek szlovakizmusokat. A *rezanca* az egyedüli szó, amit mindketten meg tudtak határozni, de ebben szerepet játszik az is, hogy ez éppen az interjú felvételének napján hangzott el a családban. A középkorú adatközlő beszámolója szerint használja is a kölcsönkifejezéseket, ezt azzal a megjegyzéssel támasztja alá, hogy nem péteri származású férjének beszédében is hallott már szlovakizmust. A használat azonban nem mutatható ki a fiatalok ismeretében, ezt a középkorú adatközlő azzal magyarázza, hogy a család nem él Péteriben. Az első családdal ellentétben itt az a jellemző, hogy az idős adatközlő túlbecsüli a fiatalok ismeretét („Hát a rezancát azt hallottad is, meg is kérdeztétek, hogy mi az. Ma is kérdezted, és megmondtuk, hogy cérnametélt.”; „Meg a varecára [‘fakanálra’] is, biztos tudod, hogy mi az. Vareca.”), azonban

várakozásai nem teljesülnek. Az idősebbek megjegyzéseiből úgy tűnik tehát, a fiatalabbak nem emlékeznek a hallott szlovakizmusokra, még akkor sem, ha egy időben feltűnő volt nekik, szembesültek velük – a *miscsicska* szót például megpróbálja feleleveníteni az anya számukra, hozzáfűzi emlékeztetőként: „amire azt mondtátok, hogy kiscsicska”.

4. ábra: A szlovakizmusok ismerete az életkor függvényében – negyedik család

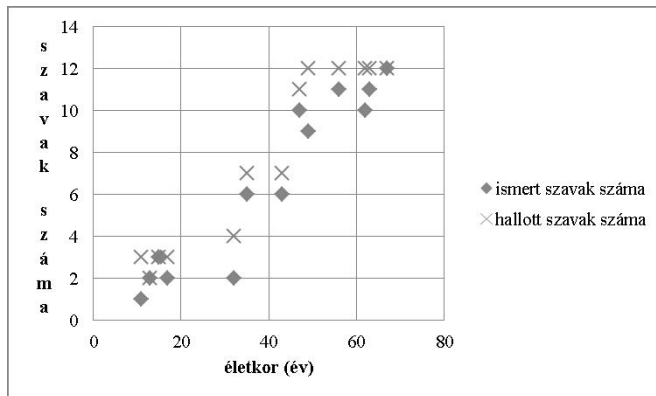
6 Összegzés és következtetések

Az identitást tekintve az idős és középkorú interjúalanyok esetén felmerült a tót identitás vállalása, ami a család középkorú tagjai esetén egybeesik a szlovák nyelvhez való pozitív attitűddel is. A legidősebb adatközlők esetén a tót kötődés vállalása mellett a nyelvhez negatív attitűd társul, valószínűleg a hétköznapi életben a magyar hasznosabbnak tapasztalása miatt.

A családok közti különbségeket a család Péterihez való kötődésében látom, így a vizsgálat szempontjából szerencsésnek mondható, hogy a településhez különböző mértékben kötődő családok közül kerültek ki az adatközlők. A család történetében két esettanulmány alapján a lakosságcserevel a faluba érkezett közeli rokon a vizsgált esetekben a tót identitás tagadásával, a szlovák kötődés kisebbsítésével járt együtt. A negyedik családban a fiatalok által hangoztatott identitásformákhoz az anya hagyományőrző attitűdje járult hozzá. Összességében tehát a család története meghatározta az alkotott narratívákat, a feltételezettel szemben

viszont nem bizonyult feltétlenül családinak az információ útja, a kortárs csoporttól származó hatások erőteljesebbnek bizonyultak a fiatalok esetében.

A helyi szlovák nyelvváltozatról való tudásra jellemző, hogy csupán a megkérdezett legidősebbek, valamint a hagyományörző attitűdöt mutató és magyartanárként dolgozó középkorú interjúalany ragaszkodott a *tót* kifejezés használatához a péteri nyelvváltozat leírására. Rajtuk kívül különbséget feltételeznek még az idősebb középkorúak is a helyi és a standard szlovák között, de az ő nyelvhasználatukban az elkülönítés nem jelenik meg. A fiatalok nem rendelkeznek már tapasztalattal a kódváltogató beszédmódról, egyes esetekben van tudásuk azonban a maradványjelenségeként jelentkező szlovák kölcsönkifejezésekről. A családi vizsgálatok azt mutatják, hogy a lexikai maradványhatás az életkor csökkenésével egyre kevésbé jelentkezik, ezt az 5. ábra szemlélteti.

5. ábra: A szlovákizmusok ismerete az életkor függvényében – családi vizsgálatok

A maradványjelenség bár valóban jelentkezik a szlovákul nem tudóknál is, ez jellemzően nem hagyományozódik generációkon át, a kifejezéseket ismerők az esetek többségében nem törekedtek azok használatára. Emellett számos szó a jelöltjével együtt szorult háttérbe, hiszen a földműveléshez, a hagyományos ételekhez, tárgyakhoz köthetők. Guttman Miklós hasonló tárgyú vizsgálatában a német eredetű tárgyi lexémák passzív szókinszbe kerülését és át nem vételét a Nyugat-Dunántúlon a paraszti életmódtól való távolodással indokolja (2006: 245).

Összességében tehát Péteriben a helyi szlovák nyelvváltozat mellett a szlovák kölcsönkifejezések jövőbeli kikopása várható, hiszen a legfiatalabbakhoz nem jutottak el – a felmenők szándékától és attitűdjétől függetlenül. „Nekünk ez még kapuszníyk, a következő generációnak már nem lesz kapuszníyk.” – fogalmazza meg a tendenciát egy adatközlőm.

Irodalomjegyzék

- Bartha Cs.*: A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek. Budapest. 1999.
- Benő A.*: A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai. Kolozsvár. 2008.
- Borbély A.*: 2001. Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében. Budapest. 2001
- Borbély A.*: Nyelvcseré és nemzetiségi identitás: elméleti kérdések és kutatási módszerek. In: Kontra M. – Németh M. – Sinkovits B. (szerk.): Elmélet és empiria a szociolingvisztikában. (Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30. – szeptember 1. – előadásaiból). Budapest. 101–118. 2013.
- Göncz L.*: A kétnyelvűség pszichológiája. In: Kozmács I. szerk., Kétnyelvűségi szöveggyűjtemény. Szöveggyűjtemény/Oktatási segédlet. Nyitra. 41–77. 2015.
- Havasi Zs.*: A kétnyelvűség fázisai és nyomai Péteriben. In: Bagyinszki Sz. – P. Kocsis R. (szerk.): Anyanyelvünk évszázadai 2. Az ELTE Benkő Loránd Nyelvtörténeti Hallgatói Műhelye által szervezett 2015. június 12-i nyelvtörténeti konferencia előadásaiból készült tanulmánykötet. Budapest. 135–147. 2016.
- Lanstyák I.*: A kölcsönzés és a maradványhatás néhány kérdéséről. In: P. Lakatos I. – T. Károlyi M. (szerk.): Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXXII. Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 25–31. 2004.
- Lanstyák I.*: A nyelvérintkezés szakszókincséről. Száz fogalom a kontaktológia tárgyköréből. In: Kozmács I. (szerk.): Kétnyelvűségi szöveggyűjtemény. Szöveggyűjtemény/Oktatási segédlet. Nyitra. 129–157. 2015.
- Péntek J.*: Kontaktus, interferencia és kódváltás a változó két- és többnyelvűségben. In: Kozmács I. (szerk.): Kétnyelvűségi szöveggyűjtemény. Szöveggyűjtemény/Oktatási segédlet. Nyitra. 129–157. 2015.
- Uhrin E.*: A magyarországi szlovákok nyelvi attitűdjei. In: Zelliger E. szerk., Nyelv, területiség, társadalom. A 14. élőnyelvi konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai. Budapest. 70–78. 2007.